

NÉPSZÍNHÁZAK ÉS A NÉPSZÍNHÁZ.

Annak a népszínműsorozatnak, amelyet a Nemzeti Színház a most meginduló színházi évadban rendez, közvetlen indoka a Népszínház megalapításának október 16-án betelő ötvenedik évfordulója. Első színházunk nyilván nem csupán azért érzi magát kötelesnek e jubileum megünneplésére, mert tizenhét esztendővel ezelőtt maga is a Népszínház fedele alatt lelt új otthonra, hanem mert egyébként is kegyelettel akar hódolni e fényes történetű intézménynek.

A Népszínház harminchárom éves működése kitörölhetetlen jelentőségű a magyar színészet, a magyar drámairodalom és a magyar zene fejlődéséből. De éppen mert ennyire jelentékeny, méltó, hogy ez érdemek akkép idéződjenek a magyar közönség tudatába, hogy egyúttal életre keljen azoknak a kísérleteknek emléke is, amelyek a Népszínház útját egyengették, s amelyek nélkül ez intézménynek is sokkal keservesebb tanulóéveket kellett volna eltöltenie, s feladatát, célját sokkal ingadozóbban találta volna meg. A Népszínházat ünnepelvén ne feledkezzünk meg hát a magyar népszínházakról is.

...Hogy a magyar drámairodalom alsóbb fajainak külön otthonra van szükségük, hogy a Nemzeti Színházról e drámai ágakat el kell vonni, — az abban az időben vált aktuálissá, amikor a modern, az Offenbach-féle operett külföldi nagy sikerei után a magyar színpadra is kezdett bevonulni.

Az első, aki ezt az új műfajt a magyar földre át szeretne volna plántálni, Bulyovszky Gyula, a *Nefelejts* folyóirat népszerű csevegője volt. 1859-ben ő ajánlja a Nemzeti Színháznak, hogy Offenbach „kecses operettjeit” szerezzék meg előadásra. S a Nemzeti Színház meg is fogadja a jó tanácsot. 1860 és 61-ben a népszerű zeneszerző több művét műsorába illeszti, úgy mint az *Eljegyzés lámpafénynél*, *A férj az ajtó előtt*, *A varázshegedű*, *Az elisondói leány* és a *Fortunio dala* címűeket. Majd pedig színpadán Offenbach egész társulatát 1861 júniusában vendégül látja.

De bár ez előadásoknak nagy sikere volt és Szerdahelyi Kálmán meg Bognár Vilma színész-temperamentumához ez új műfaj stílusa nagyon talált, mégis nem igen illettek az ország első színpadára. Egyfelől a Nemzeti Színházat akadályozták igazi programjának betöltésében, másfelől meg ez új műfaj éppen a maga önálló és teljes kifejlődése érdekében kívánkozott új otthonba.

De e művészi ok mellett működött egy hazafias motívum is. A Bach-féle elnyomás évei után, az 1860—61-ben ébredezni kezdő nemzeti közszellem méltán ütközött meg azon, hogy Pest-Budának a színpadokkal együtt négy német színháza van, és csak egyetlenegy magyar, a Nemzeti. És a hazafias érzés e reakciója éppen olyan teremtő hevesységű lett, mint a József császár korabeli elnyomásra következő visszahatás. Amaz létrehozta 1790-ben az első magyar színjátszó társaságot, a Kelemen László-félet, emez pedig megteremtette az első magyar népszínházat.

1861 tavaszán Molnár György színész Majláth Györgytől engedélyt

kapott, hogy a Krisztinavárosi Színkörben negyven előadást tarthasson. Ez épületben — melyet még 1843-ban emeltek — akkor Alsdorf pesti német színgazgató társulata játszott. Molnárnak tehát a jövedelemben vele kellett osztoznia. Első előadásul 1861 ápr. 2-án a magyar társulat Szigligetinek a Nemzetiben is többször színrekerült *Pünkösdi királynő* című énekes vígjátékát játszotta, majd pedig egy-két népszínművet és vaudeville-t kerített sorra. Ez előadások sikerének hatása alatt kapott aztán Molnár György engedélyt egy Budán építendő új színházra.

Az engedély megérkezése után nyomban hozzáfogtak az építéshez. Volt a Lánchid és az Alagút között egy régi szénaraktár, mely valaha állítólag Mátyás király istállójául szolgált. Az ősi falakat lóporral robbantották szét, s ezeknek helyén kezdték meg az építést. A munka hasonló hazafias lelkesedéssel folyt, mint hajdan a Nemzeti Színházé. Nyár elején urak, úrinők, művészek, kereskedők, iparosok, kocsisok, hordárok a *Szózat* hangjai mellett fogtak munkába, s rá pár hónapra külsőleg még vakolatlanul, de belül teljesen készen már állott az új színház. Homlokzatára Kisfaludy Sándornak a Balatonfüredi Színházra írt szavait illesztették: Hazafiság a nemzetiségnek! A megnyitás nagy ünnepek között 1861 szept. 14-én történt. Az új színházat a hozzáfűzött nagy reményésekért Buda és Pest városának tanácsai egyenként évi ezer forinttal segítették.

De nemcsak a hivatalos körök és a nagyközönség tekintettek nagy várakozással e vállalkozás elé, hanem az irodalom vezető emberei is. Hogy a drámai alsóbb fajoknak külön otthonra van szükségük, azt Arany János írói köre is belátta és a *Szépirodalmi Figyelő*-ben Salamon Ferenc, a *Koszorú*-ban pedig Gyulai Pál támogatták bírálataikkal és tanácsaikkal az új intézményt. Különösen Gyulai Pál jelölte ki nagy biztossággal a Budai Népszínház feladatát: ne akarjon a Nemzeti Színházzal vetekedni, hanem szorítkozzék egyedül az alsóbb fajú művekre, de ezek megválasztásában ízlés és az a szándék vezesse, hogy darabjainak speciális magyar íze és levegője legyen.

A Budai Népszínház fennállásának két korszaka volt. Az első tartott 1861-től 1864-ig, akkor egypár évre be kellett zárni, mert Molnár anyagilag nem bírta tovább, a másik időszak pedig 1867-től 1870 tavaszáig tartott.

Legnagyobb érdeme a Budai Népszínház működésének, hogy ő hívta életre a magyar operettet. A Nemzeti Színházban játszott külföldi operettek hatása alatt egyszerre több magyar zeneszerző kezdett foglalkozni hasonló tervekkel. Erkel, Doppler, Huber Károly keresnek megfelelő szövegírókat, de hiába: a magyar operett megteremtése nem az ő nevükhöz fűződik.

A legelső ilyenmű színdarab Bényei István — budai népszínházi zeneszerek — később vidéki színgazgatónak műve: *A szerelmes kántor*, melyhez zenét Allaga Géza, ugyancsak a Budai Népszínház karmestere szerzett. Eljátszotta először Molnár György társulata 1862 ápr. 21-én, húsvét hétfőjén. E kis egyfelvonásos műnek szöveggönyve, rendezőpéldánya elkallódott, nyomtatásban sem jelent meg, de azért egy-két dolgot tudunk róla. Afféle átmenet lehetett népszínmű és operett között, s alighanem Offenbach egyfelvonásosainak hatása alatt termett. Hogy sikere volt, az kétségtelen. A következő években is elő-elővették, s dalai annyira elterjedtek, hogy egyik énekét még néha ma is hallani. Ez a *Szeretlek én egyetleneg virágom...* kezdetű.

Ez egyfelvonásos kis operett nyomán azután egyre sűrűbb egymásutánban következnek a magyar operett kifejlesztésére irányuló kísérletek. De a nyomon következő jelentékeny lépést megint csak a Budai Népszínház teszi meg. 1864 tavaszán színre hoz egy háromfelvonásos magyar operettet. Ez az első teljes estét betöltő ilyenfajta magyar színdarab. Szerzője: Rajkai Fribeisz István, s címe *Cancan a törvénytörés előtt*. Ez érdekes, egyébként szintén elkallódott, mű keletkezése a Budai Népszínház legnagyobb sikeréhez, a *Dunán apó és fia utazásához* fűződik. Offenbach e háromfelvonásos operettjében ugyanis kánkán forduló elő, s a táncosnők kissé merész lábemelgetésükkel annyira meglepték az akkor még ilyesmihez nem szokott közvéleményt, hogy a rendőrségnek is bele kellett szólnia a dologba. A közönség általában nagyon megbotráncozott a kánkántánc miatt, csak az volt a különös, hogy kissé tartósan botráncozott meg rajta. Összesen 104-szer botráncozott meg. Érdekes, hogy e szenzációs siker Deák Ferencet is elcsalta a színházba. Ehhez az esethez kapcsolódik, és ebből az esetből szó-karrikirozott — s amint az egykorú kritikákból — meg lehet állapítani — igen ügyes mesét Rajkai Fribeisz István.

De a magyar operettnek színpadra teremtésén kívül Molnár György Népszínházának nem utolsó érdeme még a rendezésnek ötletessége és frissesége. A Nemzeti Színház játéka kezdett banális és élettelen lenni. Molnár György rendezői stílusa eredeti volt és életszerű. Kétségtelen, hogy mai szempontból az ő rendezői módja is teljesen avultnak hatna már, de ebben a korban haladást képviselt. Molnár kitűnően értett ahhoz, hogy színes mozgalmassággal s a legkülönbözőbb technikai eszközök segítségével a publikum szeméit elkápráztassa. Dobsa I. István-jának szellemalakjait, III. Richard álomjelenetét ciklorámával hozta a bámuló közönség elé, sőt tervbe vette, hogy a gépezet segítségével *Az ember tragédiáját* is előadja.

Látványosságai közül legnagyobb sikere a *Bem hadjárata az oroszok ellen és a honvéd hadsereg* című darabnak volt. E munka az akkortájt nagyon divatos színműtípusba, a honvéddarabok családjába tartozik, melynek időrendben egyik első képviselője Balázs Frigyesnek és Almássy Tihamérnak a *Honvédhuszárok* című, szintén Molnár színpadán színrehozott népszínműve volt. A Bemről szóló négyfelvonásos „harcjáték” hatása azonban valamennyit felülmutta. Szerzője ennek is Rajkai Fribeisz István, színrealkalmazója pedig Molnár György volt. Először 1868 aug. 22-én játszották, s október végéig körülbelül ötvenszer ismételték. A vidéki közönség is annyira érdeklődött iránta, hogy a Déli Vasút jónak látta a Kanizsárról Budára induló tehervonatokhoz egyedül a Bem apó közönsége számára személykocsikat is csatolni.

Pedig e darab nem is volt igazán magyar eredetű, csak afféle adaptáció. Évekkel azelőtt ugyanis a párizsi Chatelet-színház játszott egy *Marengo* című látványos, harcias darabot, melyből — a színhelyet és szereplőket megmagyarosítva és némi couleur locale-lal ellátva — csinált Rajkai Fribeisz István honvéddarabot. E szenzációs látványosság magyar főszereplője a népszerű Várhidi Sándor lett, kit az egész főváros Bem apónak hívott. Ez a Várhidi a Molnártól tanult rendezői ügyességet azután külföldön értékesítette. A belgrádi színháznak volt évekig a művezetője. Jórészt neki köszönhető, hogy Szigeti, Szigligeti, Tóth Kálmán és Tóth Ede darabjai a szerb színpadokon is megfordultak.

Molnár György vállalkozása azonban e nagy sikerek ellenére is meg-

bukott. Társulata 1870-ben megszűnt játszani, a következő évben az épületet is lebontották, s helyére az Északkeleti Vasúttársaság házát emelték, melybe később a Kereskedelemügyi Minisztérium költözött.

Molnár György igazgatásának botlásai valóban nagyok voltak. Fő baja volt, hogy nem szorítkozott tisztán az alsóbb fajokra, hanem a Nemzetivel akart versenyezni, természetesen aztán, hogy e területen a rövidebbet húzta. Túlköltekezései anyagi zavarokba kergették és egy-két nagy sikerét leszámítva, gyakran hónapokig nem tudott vonzóerőt gyakorolni a közönségre. És mégis érdemei, a magyar dráma- és színház történetben elvitázhatatlanok. E színpadon született meg a magyar operett, e színház fordított először igazi gondot a rendezésre, e színház táplálta három fiatal, később olyan jelentékeny drámaírók színpadi ambícióit, mint Rákosi Jenő, Berzók Árpád, Toldy István, — e társulat fogadta tagjai közé a fiatal Blaha Lujzát és Jászai Marit, e színház adott teret Szentgyörgyi Istvánnak, Náday Ferencnek, Vizvári Gyulának, Solymosi Eleknek, Kassai Vidornak és végül és legfőképen: e színház létezése kapatta erőre a népszínházi eszmét. Testet öltött hangoztatása volt egyfelől annak a művészi gondolatnak, hogy a magyar drámai alsóbb fajoknak önálló otthont kell adni, — másfelől annak a hazafias tendenciának, hogy a négy német színház germanizáló hatását, a Nemzetin kívül legalább még egy magyar színháznak kell ellensúlyoznia.

A népszínházi eszmét nem is lehetett többé elaltatni. Alighogy a Budai Népszínház megszűnt működni, ugyanarra a célra, vagyis a drámai alsóbb fajok művelésére kéri és nyeri meg Aradi Gerő, vidéki színingazgató Buda városától Buda városának segélyezésével a Várszínházat. Előadásait 1870-ben, az akkori számítású színházi év elején, húsvét hétfőjén kezdte meg. A nyári hónapokban a Krisztinavárosi Színkörben játszott. Anyagi okok miatt azonban ez a társulat sem bírta sokáig, úgyhogy még ez év decemberében megszüntette előadásait.

E színház azonban rövid itt időzése alatt is egy érdekes operettet mutatott be a fővárosi közönségnek. Ez a már Aradon 1868-ban színrekerült *Zuávok* című háromfelvonásos darab volt, melynek szövegét Follius Emil, zenéjét pedig Káldy Gyula szerezte. E darab is elveszett, de tartalmát az egykorú lapok ismertetik, s ezenkívül tudjuk róla azt, hogy vidéken többször is játszották, sőt az az érdekes adatunk is fennmaradt, hogy *Die Reise nach Algier* címen osztrák színpadokon is megfordult.

A következő, 1871. esztendőben Budapesten népszínházi kísérlet nem történik. Egyedül Latabár, kassai színingazgató, aki társulatával a Krisztinavárosi Színkörben 1871 márc. 27-től szept. 18-ig játszott, menti meg e meddő esztendőt. Programja legnagyobb részt népszínművekből és operettekből állott.

Jelentékenyebb, bár végeredményben szintén nem sikerült kísérlet volt Miklósy Gyula pécsi színingazgató vállalkozása. Ez a Miklósy már megfordult egyszer társulatával a fővárosban. Mikor Molnár Budai Népszínháza megbukott, 1870 márciusában körülbelül egy hónapig ő próbált szerencsét e végső napjait élő színházban, de hiába. Most azonban látva a népszínházi eszmének megerősödését, újra s valamelyest tartósabb sikerrel próbálkozott.

1872 májusától a Krisztinavárosi Színkörben működött, majd ez év

szeptemberében átköltözött a Hermina-téri Fürst-színházba. E kis színházat német vállalkozója 1870-ben építette egy udvaron álló régi orfeum helyébe. Most körülbelül két hónapig Miklósyék játszottak benne mindaddig, amíg az új, állandó színház el nem készül. Az István-téren a Carré-cirkusz helyére építették nagy hamarsággal ezt a kis színházat, melynek belső berendezése a Városligetben rövid ideig működött német gyermekszínház deszkáiból állt ki. Az épület október végére lett készen.

Az ünnepélyes megnyitás okt. 30-án történt. Egyfelvonásos darabokból álló egyveleget játszottak, s előadták *A szigetvári vértanúk* első felvonását Laborfalvy Róza vendégfelléptével. Érdekes, hogy a megnyitó prologust Erődi Béla, a későbbi tankerületi főigazgató írta, ki Miklósy vállalkozásával szoros kapcsolatban álló színházi lapot is szerkesztett.

A színház azonban nem volt hosszú életű. Bár tagjai sorában olyan erők működtek, mint Kassai Vidor, Solymosi Elek, Vizvári Gyula, Bényeiné Harmath Emma, mégis voltaképen csak pár hónapig ment jól, azután a tengődés szomorú ideje következett. Miklósyék 1873 december végéig játszottak benne, azután majdnem hat hónapig zárva volt, majd rövid időre Bokodi Antal székesfehérvári igazgató, végül Solymosi Elek vette át. Életre lendíteni azonban egyiknek sem sikerült. 1874 dec. 3-án volt az utolsó előadás.

Pedig ez új népszínház működését eleinte mind a közönség, mind a kritika figyelemmel és jóakarattal kísérte. Beöthy Zsolt *Athenaeum*-ja állandó rovatban foglalkozik vele. Bukásának okait is ez a lap foglalja össze a következőkben: Miklósy nem magyar színházat csinált, hanem egy lefordított bécsit; maga az épület sem megfelelő, mert igen kicsi, holott egy népszínháznak tágasnak kell lennie; az igazgató túlságos népes társulatot szerződtetett, s fizetni nem bírta a tagokat; végül az előadások igen gyöngék voltak. Ez okokhoz az egykori hirdások alapján még hozzátehetjük, hogy a színházat nehezen lehetett fűteni, s fennállásának második őszén már egymást érik a panaszok a dermesztő hideg miatt.

E vállalkozásnak azért mégis volt némi jelentősége. Egyfelől nem engedte elaludni a népszínházi eszmét, másfelől pedig egy-két olyan színműíró-t ismertetett meg a fővárosi közönséggel, kik később nagy szerepet játszottak. Az egyik Tóth Ede volt, kinek *Kerekes András*-át Miklósy még a Krisztinavárosi Színkörben hozta színre. Az István-téri színházban pedig bemutatta ugyane szerzőnek *Bécsi krach* című háromfelvonásos életképét 1872 június 6-án. E darabok még egyáltalában nem kvalitásosak, de mégis érdekes, hogy *A falu rosszának* írója, e nagysikerű népszínműve előtt is ismeretes volt a főváros közönsége előtt.

A másik magyar szerzőt, Lukácsy Sándort, még erősebben portálta Miklósy. Ez a gyorstollú, sekélyes író, kinek inkább csak későbbi működésében lelhető némi érték, volt Miklósynak valóságos házi drámaírója. Már darabjainak címe is vaskos szenzációhajhászatot mutat: *Párizs romja, vagy A császárság, köztársaság, kommün, — Egy magyar plébános és egy muszkavezető, — A zárdák titkai* stb. Igazi jelentőségével az egész irodalmi közvélemény tisztában volt, s nem minden él nélkül nevezték el a magyar Bergnek.

Nagy mulasztása volt Miklósy vállalkozásának, hogy — bár a külföldi operettirodalmat erősen kultiválta — a fejlődésnek induló magyar operettnek nem tudott lökést adni. Igaz, hogy ez a megfelelő szerzőkön is mult, de

egy népies színház igazgatójának mindenesetre lehetett volna ez irányban valamelyest ösztönző hatása.

Mindezek a szétszórt és végeredményben kudarccal végződött színház-alapítási törekvések után létesült a fényes működésű pesti Népszínház. Felállításának első tervei jóval régebb időre nyúlnak vissza. Molnár György még játszott Budán, amikor 1869-ben a pesti Népszínház bizottsága megalakult. Ettől kezdve e vállalat érdekében céltudatos munka folyt. A lapok közül különösen a Rákosi Jenő szerkesztésében megjelenő *Reform* tudta a közönség széles rétegeinek érdeklődését az ügy iránt megnyerni, annyira, hogy sokan önként adakoztak vagy legalább is gyűjtöttek számára. A telket az új színháznak a főváros adta, s az építési költségekre is tekintélyes összeget adományozott. Ennek fejében a felügyelő-hatósági jogot is ő gyakorolta. Az épület Fellner és Hellmer műépítők tervei szerint készült. A falak 1874 szept. 27-én már készen voltak, de a megnyitás csak egy év múlva történt.

A színház működésének megkezdése előtt az első igazgatónak, Rákosi Jenőnek főgondja az volt, hogy a Nemzeti Színházról átvegye a népszínműveket. A Nemzeti először nem akart az átengedésbe belemenni, s erre bizony némiképp oka is volt. E művekkel az ország első színháza legnépszerűbb műsordarabjait veszítette el. Olyan hiány volt ez, amelyet azután jó pár esztendeig nem is tudott pótolni. Hiszen az új romantikus vígjáték, amely egy darabig olyan virágzó életet élt, elhervadt, az új népszerű műfaj, a társadalmi dráma nekilendülése pedig még kerek ötesztendeig várattott magára. A népszínmű átengedése utáni esztendőkből a Nemzeti Színház magyar estéinek száma egyre erősebben csökkent, s csak Csiky Gergelynek társadalmi drámáival, 1880 után változott meg a helyzet.

A Nemzeti Színház vezetői tehát nem hiába fáztak a népszínmű átengedésétől. Végül is azonban beleegyeztek, s az igazgató hozzáláthatott társulata megszervezéséhez. Megnyerte magának Blahánét, Solymosit, majd pedig pár hónap múlva a Nemzetitől megvált, s egy darabig Kolozsvárott működő Tamássyt is. Rendezője az első időkben Molnár György volt, ki így a maga személyével a budai és pesti Népszínházat valósággal történeti folytonossággá kapcsolta össze.

Az ünnepélyes megnyitás 1875 okt. 14-én ment végbe a királyi pár jelenlétében. Ez este műsora jelentékeny volt, amennyiben új magyar operettet hozott színpadra, Berezik Árpád egyfelvonásos kis művét, *A király csókját*, melyhez Huber Károly szerzett muzsikát.

Az írók közül tehát a legelső Berezik Árpád volt, kit a színház magához kapcsolt. Berezik már a Budai Népszínház és a Nemzeti Színház színpadáról ismert és kedvelt szerzője volt a közönségnek, kétségtelen azonban, hogy tehetsége a pesti Népszínházban bontakozik ki. Az ő írói főereje ugyanis nem a finomabb vígjátékban rejtett. Ezen a téren meglepően naiv és gyakran lapos. Sokkal otthonosabban mozog az alsóbb fajtájú komikumban. Határozottan kár, hogy ez a vaskosabb hatásokra alkalmas tehetség a társadalmi és történelmi vígjátékot annyira ambicionálta, mikor pedig a rikitőbb komikum terén sokkal üdébb alkotásokkal gazdagította irodalmunkat. S éppen ezek a művei találtak otthonra a Népszínházban. *A király csókja* után *A harctérről* című énekes bohózat, *A veteránok* című

énekes életkép, majd népszínművei közül *A vén kupec* és *Az igmándi kis pap* mindmegannyi sikerét jelentették a Népszínháznak.

A Népszínház másik, Berczikénél is jelentékenyebb írói talentuma, kinek úgyszólván egész írói működése ezzel a színpaddal van összeforrván: Csepreghy Ferenc. Az ő neve a mai közönség előtt úgyszólván csak mint népszínműíróé ismeretes, pedig *A piros bugyellárison* és *A sárga csikón* kívül egész sorát teremtette meg a hatásos műveknek. Látványos darabjait: a *Kolumbusz Kristófot* és a Verne regényeiből átdolgozott *Sztrogoff Mihályt* és az *Utazás a föld körül* címűt számtalanszor játszották. Magasabb irodalmi értékű *Vizözönje* roppant érdekes vegyülete az operettnek és az újromantikus vígjátéknak. Általában az alsóbbfajú drámai irodalomnak minálunk kétségtelenül Csepreghy a legkiválóbb mestere, kinek írói talentumában éles és ríktó hatásvadászat majdnem mindig irodalmi ambíciókkal is egyesül. Milyen érdekes és mennyire jellemző, hogy éppen ez az írói pályafutás a katolikus legényegyletek színpadjáról indult útnak, ahol a fiatal asztalos legénynek első, persze még primitív darabjait többször játszották!

Feltűnő jelenség, hogy a Népszínház működésének első öt esztendejében, a magyar operett e színpadon nem fejlődik tovább. Pedig idegen operettet nagy számban játszottak, hogy egyebet ne említsünk, az *Angot asszony lányá-*nak és a *Cornevillei harangok-*nak nagy sikere ez évekhez kapcsolódik. Ezzel szemben a magyar operett e fél évtizedben szinte stagnálni látszik, s csak egy-két vidéki színpadunk mer ilyenféle eredeti művet színrehozni.

Pedig a magyar operettnek eddig megtett kezdetei után már nagyon is égető volt a szükség, hogy ez a közönség előtt olyan népszerű műfaj tehetséges magyar művelőkre is találjon, mert különben publikumunk teljesen idegen szellemű termékek hatása alá kerül. Hogy e szükséget a magyar irodalmi élet legkiválóbbjai is mennyire érezték, arra csak egy példa álljon itt. Gyulai Pál 1879 febr. 10-én Szigligeti fölött tartott emlékbeszédében megemlíti, hogy a magyar drámának e fürgetollú munkása *Debreceni bírójával* az operettre is tett kísérletet. „Ha tovább él — mondja Gyulai — és talál zeneszerzőt, talán megalapítja, amit kezdett: a magyar operettet. Óh, ha úgy háttérbe szoríthatta volna a francia operettet, mint egykor a német bohózatot, s egy új fejlődést indíthat vala meg!”

Ami azonban soká késett: a magyar operettnek gyermeksorból való kibontakozása, s az eddig szétágazó és egymással laza kapcsolatú törekvéseknek tudatos és fegyelmezett megszervezése, — azt végre meghozta a Népszínház 1880. évi műsora.

Ez esztendőben kerül színre az a két mű, melyeknek színpadon való megjelenésével a magyar operett teljes kifejlődése konstatalható. Mindkettő úgyszólván egyszerre készült el, de elsőnek Lukácsy Sándor *Székely Katalinja* Erkel Elek zenéjével jutott a közönség elé január 16-án, és aratott teljes sikert. A következő hónap operett-premiérje (febr. 27.) azonban még jelentékenyebb dátum. Ekkor kerül színre Rákosi Jenő *Titilla hadnagya*, s ez estével kezdődik, ha szabad e szót e műfajjal szemben használni, a magyar operett klasszikus kora, egy körülbelül két évtizedes virágzás, mely után a dekadencia rohamosan elkövetkezik. Természetesen Rákosi

Jenő is él e formának műfajszerű szabadosságával, merészebb pajzánosságait sem veti meg, de ami műveit a későbbi tucatalkotásoktól megkülönbözteti, az meséjüknek ép-kézláb alkata, koncepciójuknak mélyebb artiztikuma, motívumaiknak népies elemekkel való gazdagítása, s a közbeszött daloknak sugaras poézise, csengő muzsikája. Már Rákosi tárgyválasztásai is érdekesek: a *Titilla hadnagy* a napoleoni háborúk korában játszik Magyarországon, a *Tempefői Csokonai*, a *Világszép asszony Marcia* Ovidius életéből merít impressziót, *A négy király* és *A bolond* meséje népies szálakból szövődik, *A fekete hajó* pedig Shakespeare *Perikles*-éből alkot operett-szöveget.

A magyar operett újabb fejlődése eléggé ismeretes, s különben is csak részben tartozik a Népszínház történetébe: e színpad két elfelejtett nagyszerű operettjére azonban, a megérdemelt emlékezet okából, hadd történjék itt utalás. Az egyik Csiky Gergely *Királyfogása* (1886), a másik pedig Verő György *Szultánja*. (1892).

A Népszínháznak másik uralkodó műfaja a népszínmű volt. Tóth Ede *Falu rossza* még a Nemzeti Színházban került bemutatóra, de még abban az évben átköltözött az éppen akkor létesült Népszínházba.. S innen kezdve a népszínmű egész virágzása itt pompázott és dekadenciája is e színpadon teljesedett be.

A népszínműről a maga korában is, azóta is az a vélemény alakult ki, hogy el kellett viritania, mert művelői nem a valóságos életből metszeték ki alakjaik képét, hanem népszerű színészekre szerepeket szabtak. Pedig ez volt a kisebbik hiba. Elvégre igen nagy drámaírók is a legtöbb esetben egy-egy kiváló színésznek írták darabjaik főszerepeit, anélkül, hogy műveik azért kisebb értékűekké váltak volna. A magyar népszínmű egyik hibája az volt, hogy Csepreghy után fellépő művelőiben nem volt akkora írói tehetség, hogy a sablont, a modorosságot ki tudták volna kerülni, a másik sarkalatos hiba pedig abban rejlett, hogy a népszínműről nagyon hamar kiderült, hogy idealizáló szándékát semmiképen sem tudta összhangzásba hozni a benne mégis olyan erővel fellépő realista elemekkel. A stílusegységnek e szinte végzetes hiánya miatt nem tudott sem igazi népdramává, sem pedig népies operetté fejlődni.

Tárgykörének untalanul ismétlődő azonosságát is emlegették. E téren azonban a Népszínház vezetősége igen dícséretreméltóan pályafeltételekkel és egyéb ösztönzésekkel is arra biztatta népszínműíróinkat, hogy a parasztnépszínmű mellé teremtsenek városi népszínművet is. Ez ösztönzés eredménye lett többek közt Almásy Tihamér *Milimárija*, Csiky Gergely *Szép leányok* és Gerő Károly *Tunikás leányok* című népszínműve. Bizony kár, hogy a Nemzeti Színház a maga népszínműciklusát egyoldalúan a falusi népszínművekből állítja össze.

De minden hibája mellett is értékes és érdekes műfaj volt a népszínmű. Sablonossága és stíluszavara nem akadályozta abban, hogy igazi hazai levegőt tudjon színpadra varázsolni, hogy egy sereg élő magyar zsánerképet fessen meg, s hogy alkalmat adjon egy-két kitűnő színésztemperamentum kifejlődésére.

...Az operett, a népszínmű, a látványosságok és a külföldi alsóbb fajú drámai művekből kitelő műsorával a Népszínház körülbelül a millenium koráig úgyszólván versenytárs nélkül állott. Agilis igazgatói, Rákosi Jenő, majd Evva Lajos elsőrangú színészgárdát szerveztek. Tamássy József,

Kassai Vidor, Solymosi Elek, Vidor Pál, Németh József, Szirmai Imre, Csatai Zsófi, Rákosi Szidi a sikert majd mindig biztosították, arról nem is szólva, hogy hosszú éveken át e színháznak négy olyan primadonnája volt, aminő minden külföldi hasonló színháznak büszkesége lett volna: Blaha Lujza, Pálmai Ilka, Hegyi Aranka és Komáromi Mária.

Pedig történt kísérlet, hogy a Népszínház ne egyedül uralkodjék az alsóbb fajok területén. E vállalkozás Feleki Miklóstól, a Nemzeti Színház művésztől indult ki 1884-ben. Ez évben ugyanis az Opera kiválván a Nemzeti Színházból, e színházunk egyedül nem merete vállalni a várszínházi előadások tartását is. Eleddig azokon a napokon játszott a Várban, amikor színpadán operaelőadások folytak. Az opera elszakadásakor a Nemzeti egy darabig lemondott a Várról, úgyhogy ennek bérbeadása aktuálissá vált. A bérletet Feleki Miklós nyerte meg.

E kiváló színész egészen határozottan népszínházat akart csinálni a Várból. Törekvése azonban nem sikerült, pedig egy olyan elsőrangú művészi erő állott rendelkezésére, akiről joggal hihette, hogy egymaga biztosítja az anyagi és erkölcsi sikert. E nagy tehetség Blaha Lujza volt, aki otthagyván a Népszínházat, a Várba ment játszani. (A ma élő színészek közül még itt játszott Szirmai Imre és Réthey Lajos is.) A Várszínháznak a forgalmi életből kieső helye azonban nagyon megnehezített minden törekvést. A legfőbb baj azonban az volt, hogy Feleki Miklós nem tudott műsört teremteni. Csak régen lejátszott operettek és népszínművek állottak rendelkezésére, mert a pesti Népszínház átengedte ugyan azokat a darabokat, amelyeket annak idején ő kapott a Nemzeti Színházról, de semmiesetre sem azokat az új színműveket, amelyeket maga szerzett meg magának. Feleki Miklós pedig hamarjában nem tudott műsört teremteni, s egyetlen számbavehető nagyobb sikere Deréky Antalnak és Konti Józsefnek *Eleven ördög* című operettje volt.

Ez alig egy esztendeig élő vállalkozás tehát nem volt veszedelmes vetélytársa a Népszínháznak. A hanyatlás csak a millenium utáni években kezdődött. A közönség lassan, de erősen megváltozó ízlését nem tudta mindenben kielégíteni, s vezetésének egyre növekvő hibái miatt a szerencsésebb konkurrens vállalatokkal nem versenyezhetett. Egyébként bukásának minden oka és teljes képe még nem lehet a történeti visszatekintés tárgya. Lassú haldoklás után előbb *Vigoperává* alakult, majd 1908-ban mint *népszínház* végképen megszűnt, s helyére a Nemzeti Színház költözött.

Ha a Népszínháznak harminchárom esztendő pályafutásának érdemeiből a legjelentősebbet kellene kiemelni, akkor ez kétségtelenül abban állana, hogy a magyar drámai alsóbb fajokra irányuló írói, zeneszerzői és színészi törekvéseket ő foglalta fegyvermezőben rendbe, ő irányította, s ő juttatta diadalra: az eladdig szétszórt és hiányos kísérleteket ő fogta kézen és a lehetőségeket ő vitte teljességbe. Műsorában persze a külföldi termékek is nagy számmal szerepeltek és mégis a hatásuk alatt keletkezett magyar színpadi termékek meg tudta óvni attól, hogy idegen kaptára szabott csinálmányok legyenek, s elősegítette, hogy gyökérszálaik magyar földből magyar nedvet szívjanak. Amit e vállalkozás megteremtője és első igazgatója, Rákosi Jenő elméletileg olyan frappánsul fejezett ki, hogy t. i. „az alsóbb fajok nélkül épp olyan csonka és hiányos egy nemzeti művészet, mint az emberi szervezet valamely aljasabb része nélkül, hasonlatos az üvegházi tenyészethez, szemben a természet munkájával“, ezt az elvet

a Népszínház — kivált fennállása első évtizedeiben — nem vesztette szem elől. S a magyar drámairodalomnak ez egészséges kormányozása mellett egyúttal olyan színészgenerációt is nevelt, mely — különösen a népszínház műveiben — önálló és eredeti színjátszó stílust is teremtett. S a színháznak éppen ez erősen nemzeti jellege volt azután az a tényező, melynek a főváros gyors megmagyarosodásában sem kicsinylendőek az érdemei.

A magyar közönség és a magyar dráma- és színészettörténet most, a jubiláris megemlékezés hónapjaiban, csak hálával gondolhat mindazokra, akik ebben a munkában legjobb tudásuk és erejük szerint részt vettek.

Galamb Sándor.

JÚLIA BALLADÁJA.

*Ó, ha nekem is, mint egykor Júliának,
Szép haláljegyesem eleibém jőne,
Amint mendegélnék a búzamezőre,
Eleibém jőne, úgy, mint Júliának,
Ezt mondanám néki: jegyesem, jegyesem,
Vess be engem, kérlek, a földbe virágnak.*

*Bodor fehér felhőn, ha leereszkednék,
Szép gyöngén megfogna: lekaszálna engem,
Nem kellene többet búsulnom, szeretnem,
Csak lassan lehullnék, virágot se szednék,
Meg sem is kérdezném lekaszált füvektől:
Lesz-e ez a világ valamikor szebb még?*

*Arra hajolnék el, amerre a bánat,
Bánat után nyúló, lehanyatló testtel,
Rajtam a parancsolt, bús életkeresztel,
Nekiesnék egy vén árokmenti fának.
Már csak ennyit szólnék: szép haláljegyesem,
Szemem lecsukódnék, mint aki kifáradt.*

*Szép haláljegyesem, vedd a testem-lelkem,
Véremet csorgasd el puha barázdába,
Hadd szívja a mező szomjasan magába,
Hagyj a vad füvek közt holtan elmerengnem,
Hadd nyíljak ki én is jövődő tavasszal,
Szép haláljegyesem, vess virágnak engem!*

Debreczeny Lili.